

Reflexions educatives

EL PENSAMENT SOCIAL DELS ESTUDIANTS DE MESTRE: LLUMS I OMBRES

Carmen Conde Delgado de Molina. Àrea de Psicologia Evolutiva i de l'Educació. URV
Antoni Gavalrà Torrents i Antoni Santisteban Fernández. Àrea de Didàctica de les Ciències Socials. URV

Presentem una investigació que pretén conèixer quin és el pensament social de l'alumnat de Magisteri (L'estudi forma part del grup de treball de la URV *Investigació didàctica i continguts curriculars*, format per M. Camps, C. Conde, A. Gavalrà (coord.), L. Gironde, A. Macaya, A. Salvat, A. Santisteban i I. Viscarro), realitzada des de l'àrea de Didàctica de les Ciències Socials. És un treball en curs, però començat ja fa un temps (GAVALDÀ i SANTISTEBAN, 1998), que ha buscat la col·laboració de la psicologia social per millorar la perspectiva i l'aprofundiment de la recerca (CONDE, GAVALDÀ i SANTISTEBAN, 2000).

La formació del pensament social significa ensenyar a analitzar la realitat social des d'una perspectiva crítica, amb la finalitat última d'intervenir en la societat i de participar de manera democràtica. Per formar el pensament social és imprescindible ensenyar a opinar de manera raonada i a emetre judicis argumentats.

La nostra recerca se centra en tres aspectes del coneixement social, entre els quals identifiquem una clara relació: el sistema de creences, les opinions i l'emissió de judicis. Les creences són conviccions personals sobre algú o alguna cosa, considerades correctes per les persones, sense la necessitat de proves empíriques. Les creences són un tipus d'esquema social (com els prototips, els prejudicis, les ideologies...), que destaquen per la seva influència en les opinions i en els judicis valoratius i predictius sobre qüestions socials.

Les actituds socials tenen tres components: cognitiu, afectiu i conductual. Les creences pertanyen al camp cognitiu, igual que els estereotips. La seva influència és decisiva en els judicis i en la seva argumentació. Les opinions, en canvi, pertanyen més al camp afectiu i estan més influenciades pels prejudicis o les preferències personals. Per últim, l'acció o la intervenció social pertany al camp conductual i té una relació directa amb les declaracions o amb les intencions.

Al llarg de la formació dels futurs mestres sembla molt important ajudar-los a construir la seva opinió i, també, desenvolupar capacitats d'argumentació en els seus judicis. El camí que cal seguir és la modificació de les seves creences. Però l'experiència universitària ens

indica que existeixen dèficits en aquest sentit, i que això repercutirà en la seva futura tasca d'ensenyants. Hem de tenir en compte que les concepcions o estereotips de l'alumnat afectaran les seves decisions quan siguin a l'escola i a l'aula, i també el seu tarannà comunicatiu o els models educatius que adoptaran.

Considerem molt important saber quina és la maduresa i la qualitat de les opinions i judicis dels futurs mestres. Volem saber també quin és l'origen d'aquestes concepcions o creences. En aquest sentit, hem indagat en les seves experiències al llarg de la seva educació formal i no formal, amb la família, els amics o les associacions. Volem saber com els han afectat les idees d'altres persones o dels mitjans de comunicació en les seves opinions i judicis. De moment, podem avançar alguns resultats. Un aspecte fonamental de la investigació és la reflexió personal sobre la pròpia experiència, les pròpies idees, la metacognició, pensar com pensem i ser capaços d'explicar-ho i justificar-ho.

Ens sembla fonamental en la nostra investigació anar una mica més enllà de la simple descripció de les experiències de l'alumnat. Ens interessa també saber si aquestes experiències han servit per exercitar els seus drets i deures democràtics, si ha tingut oportunitat d'opinar i de defensar la seva opinió, d'acceptar la dels altres, si han pogut al llarg de la seva vida emetre judicis argumentats, si han après a fer-ho. Si s'han pogut entrenar en aquestes capacitats de participació democràtica.

La investigació s'ha realitzat amb alumnes dels cursos de segon i de tercer de magisteri, amb el convenciment que el seu pas per un o dos cursos universitaris els permetria valorar amb més criteris el procés de formació del pensament social que han viscut o que estan vivint. Els 111 alumnes que es van avenir a treballar van respondre un ampli qüestionari de 10 apartats i de 66 qüestions. L'experiència universitària va ser analitzada en un altre treball, ja indicat (GAVALDÀ i SANTISTEBAN, 1998).

Els resultats de la investigació han de servir per millorar el currículum de Didàctica de les Ciències Socials i, al mateix temps, per reivindicar a l'escola una formació del pensament social renovada, amb especial atenció a

les capacitats d'opinió i de judici. A nivell universitari, des d'una perspectiva crítica, volem aconseguir un intervenció didàctica més dialèctica, significativa i funcional, és a dir, més democràtica a l'aula universitària i, consegüentment i per extensió, en la tasca professional del mestre del futur.

Una reflexió sobre les experiències socials viscudes

Sis dels deu apartats corresponen a experiències viscudes en el pas de l'alumne universitari per l'Educació Primària, la Secundària, l'educació de la família, la relació amb els amics, la participació en grups de caire social o en moviments associatius i la incidència dels mitjans de comunicació de masses. Es tracta, per tant, de fer una reflexió en què el mateix alumne recapaciti sobre com ha format les seves creences i les capacitats per justificar, exposar, defensar o contrastar les seves idees.

El fet de referir-nos a les creences implica que ens situem en el terreny de les concepcions personals, les idees prèvies o les teories implícites, mentre que si ens referim al procés de construcció de l'opinió i l'emissió de judicis indica que ens apropem a un procés d'aprenentatge de capacitats o de procediments d'actuació democràtics, molt relacionats amb el pensament crític. És un aprenentatge amb importants connexions amb el que s'han denominat habilitats socials (BANDURA, 1987) i, també, amb alguns aspectes de les denominades habilitats comunicatives (HABERMAS, 1985; 1989), com habilitats per al diàleg (PUIG i MARTÍNEZ, 1989) o les habilitats cognitivolingüístiques (JORBA, GÓMEZ i PRAT, 1998). En un altre treball s'han desenvolupat molt més les bases psicològiques de la investigació (CONDE, GAVALDÀ i SANTISTEBAN, 2000), que en aquest article solament s'han insinuat.

Algunes dades sobre com es creu que s'ha format el pensament social en el context no universitari

Les dades recollides fan referència a aspectes que considerem essencials en la formació democràtica de l'alumnat universitari, des de la perspectiva de les ciències socials: el raonament sobre la societat i l'argumentació per comprendre i solucionar problemes socials. Les dues qüestions assenyalades, raonament i argumentació, seran eixos bàsics del treball futur, professional, en les aules de qualsevol nivell educatiu. No entenem l'ensenyament-aprenentatge de les ciències socials sense aquestes dues premisses, sense que siguin les úniques essencials. La demanda es va concretar en peticions específiques i guies sobre l'adquisició de l'opinió i el judici. Es tractava de buscar respostes a les qüestions plantejades, com: Quina tradició es veu reflectida en l'alumnat? Quin han estat l'origen de les

seves capacitats i de les seves limitacions? Com creu que s'ha format l'alumnat de formació del professorat en determinats valors democràtics? Com l'afecten aquestes qüestions en la visió de l'ensenyament de les ciències socials? Quins canvis podem incorporar des del currículum de didàctica de les ciències socials per millorar aquesta situació?

Per intentar resoldre aquestes i altres formulacions es fixà un qüestionari amb una bateria de preguntes-respostes àmplia, que va ser contestada per 111 alumnes, la qual ha permès extreure'n uns resultats diversos sobre els condicionants materials i intel·lectuals on s'ha generat opinió i convenciment d'idees. Els diferents blocs, incardinats entre l'estructura de l'educació formal no universitària i les relacions humanes diverses, reflecteixen o són la mostra de les principals actuacions en les quals els alumnes "han pogut practicar" l'exercici de formar i de refermar les opinions i els judicis, en ambients d'ajuda, permissius, innocus o fins i tot hostils. L'esbós de resultats, limitat aquí a la part més general, presenta realitats tangibles i genera preguntes inquietants. Des de les diverses disciplines curriculars s'han d'analitzar aquelles evidències d'encerts, d'errors, de lapsus, de solapaments, de fal·làcies, d'enganys, d'insídies, i fins i tot d'un cert maquiavelisme. L'ensenyament reglat i els aprenentatges complementaris d'una societat injusta, però oberta, demostrarà que si la formació d'opinió no es practica en tota la seva plenitud, aquesta formació queda amorfa o desnaturalitzada.

Experiències en educació primària

Sobre un llistat d'activitats exercitades a primària se n'insinuen unes de baix perfil educatiu formador d'opinió, com les basades en la imposició llibresca, la repetició memorística, la inculcació de valors tancats, etc, i s'obté com a resposta que les simples explicacions del professorat, la lectura mecànica de text i imatges no afavoreixen la capacitat de participació i de formació d'opinió. El punt que s'indica més alt d'influència negativa es dona concretament a la classe de religió.

Un segon bloc d'activitats referides al coneixement i a la solució de problemes i conflictes socials, presentades com a possibles aspectes positius de la formació del pensament crític, no són gaire reconegudes en el treball. Sí que ho són, en canvi, algunes qüestions concretes com el treball cooperatiu i el debat en grup, en percepcions força positives. Tècniques com les dramatitzacions o els jocs de simulació, per posar uns altres exemples concrets, surten mal parats quant al seu ús i exercici, aspecte que significa que la tendència dominant són les activitats tradicionals, escrites o orals, més algorítmiques i menys heurístiques.

Quant a la demanda d'experiències positives i negatives, tot i que diríem que n'hi ha d'ambdues, les positives són aspectes concrets, mentre que en les negatives, les amenaces i els càstigs, l'absència d'ambient comunicatiu i l'escassa possibilitat de fòrums on poder expressar opinions pròpies limita en bastants casos la formació d'opinió.

Experiències en educació secundària

Les respostes sobre el tractament del tema a les aules de secundària són sensiblement diferents a les de primària. La imposició ja no és la moneda dominant, tot i que la inculcació d'opinió a través de textos i d'imatges i la presència d'un currículum amagat és un fet freqüentment intuït. Respecte a la formació en activitats de resolució de problemes socials, aproximadament la meitat de les respostes confirmen aquesta tendència, tot i que només un de cada dos diu que va especialment entrenat i format per abordar la solució de problemes o la resolució de conflictes. Tanmateix, els treballs cooperatius, els debats són bastant ben valorats per un aprenentatge reflexiu, però altres tècniques més renovadores, ja indicades a Primària, tampoc no es fan servir gaire. Respecte a les experiències positives, hi ha concrecions interessants no majoritàries, com les obres de teatre, la lectura de premsa... I, quant a les negatives, sobresurten excessos d'intransigència, d'autoritarisme, d'opinions imposades en alguns temes, de discursos pejoratius, i fins i tot la ridiculització d'alternatives no oficials.

El pes de l'educació familiar

Aquesta aportació és considerada, a nivell general, com la més important a l'hora d'establir idees-força d'opinió. Però quan la seva influència en l'adquisició de l'opinió es refereix a un mateix, llavors la influència familiar es considera sense tant de pes. D'aquesta ma-

nera, el que es considera de gran importància per a la resta de persones, no es valora tant per a la pròpia experiència, cosa que mostra una contradicció important.

En les respostes es detecta que una majoria han rebut orientació dels pares, conjuntament; un grup significatiu, més de la mare que el pare, i un reduït nombre d'alumnes només del pare, aspecte que confirma que estem en una societat androcèntrica, en la qual la major dedicació de la mare a l'educació familiar és determinant.

Els aspectes positius més presents són els relacionats amb el raonament i el diàleg constructiu, la mateixa convivència o el respecte cap als altres. Tot amb tot, les matisacions són força vàlides i suavitzarien aquesta possible eufòria familiar en l'exercici d'aprenentatge de l'opinió, ja que un grup considera que la seva opinió és poc escoltada, quan es dialoga de qüestions socials polèmiques en el si de la família. Un segon aspecte negatiu, gens menyspreable, és que sovint quan hi ha aspectes de controvèrsia, en comptes de trobar solucions es produeixen enfrontaments gens democràtics.

El factor amics

És un apartat ben valorat, globalment, qüestió que implica que una amistat sincera, i fins i tot el grup en si mateix —encara que no en la mateixa intensitat—, en un diàleg franc, és generador de formació d'opinions. S'interpreta que un canvia de grup quan les discrepàncies són radicals. Del grup es demana que no hi hagi ni paternalismes ni imposicions i que el diàleg sigui lliure; per tant, pot ser divergent sense que passi res. Entre els punts positius, que reafirmen el caràcter que un grup pot ser decisiu, n'hi ha de molta qualitat humana, com el de saber compartir els moments de tristesa, la relació amb persones d'una altra ètnia, l'aprenentatge de la

tolerància i la solidaritat, aprendre a no jutjar a les persones per la seva aparença, entre molts d'altres. Quant a les negatives algunes també són interessants, com el problema que genera ser d'un grup que refusa altres grups, l'existència d'una moda que marca algunes actituds i comportaments, o la marginació de companys que difereixen de l'opinió majoritària.

Un punt que demostra el potencial del jove és quan afirma majoritàriament que li agrada defensar les seves idees, amb força, en un procés de convenciment. Són significatives respostes que indiquen que en grup s'ha de saber cedir per conviure i superar els conflictes. Més preocupants són aquells que diuen que a alguns companys se'ls ha de marcar les pautes, senyal de lideratges amb convenciment massa dominants o el d'aquells altres que manifesten el desig que les decisions les prenguin d'altres.

Vivències en grups socials i en associacions

En aquest apartat es buscava saber la influència de la participació en grups socials —culturals, esportius, etc.— respecte a l'ajut que han rebut o reben en la formació de l'opinió personal, i a les capacitats adquirides per jutjar la realitat social. La majoria consideren que la influència que podria rebre's és alta, encara que quan expliquen la seva situació manifesten que en els grups no hi ha gaire participació democràtica a l'hora de prendre decisions. En general, entre les experiències negatives s'hi escolta una certa inconformitat amb l'estructura i el funcionament dels grups als quals hom pertany, i destaca la crítica al poder de grupuscles tancats i a la forma d'exercir-lo. Aquesta qüestió reafirma que als grups, quan s'estableix una via diferent, costa d'acceptar, circumstància que implica que sovint s'opti per assistir-hi només quan convé i per tant no sigui determinant.

Les influències dels mitjans de comunicació de masses

Les valoracions que es desprenen en la formació d'opinió i judici són diverses. Al parlar de la globalitat s'hi fa una crítica a la distorsió manipuladora i a l'escàs contingut crític del receptor del missatge. Quan es demana la seva reflexió particular, les respostes canvien de tendència, suavitzant o fins i tot negant que a ells els passi res del que han indicat com a fenomen general. Bàsicament, s'afirma que tenen les capacitats suficients per discriminar les informacions, contrastar-les i valorar-les, sense especificar gaire bé quines són aquestes capacitats.

Quan la demanda es fa sobre la televisió, es constata que és el mitjà manipulador per excel·lència, al servei del poder polític o econòmic. Respecte als programes,

sobre una bateria de dotze, n'hi ha tres que diuen que no aporten opinió —reality show, telenovelles i publicitat—. Els informatius serien el quart, mentre que els programes culturals no es consideren potencialment negatius en la formació de l'opinió de persones, com si el concepte cultural no tingués connotacions ideològiques i polítiques.

Quant als programes que afecten en positiu, hi ha els documentals sobre determinats problemes socials, els estrictament culturals, els d'investigació aplicada, combinats amb els debats i les entrevistes.

A tall de conclusió

Els resultats de la investigació assenyalen, com a síntesi, que les experiències viscudes, les estratègies d'aprenentatge realitzades, la quotidianitat reconeguda, mostren una realitat amb grans deficiències en la configuració de les opinions i un dèficit en els seus aprenentatges per ser capaços de jutjar amb arguments lògics, per exposar i defensar les seves idees, per consolidar i després poder ensenyar una visió possible i positiva de futur. En aquest tema estem.

Referències bibliogràfiques

- BANDURA, A. *Teoría del aprendizaje social*. Editorial Espasa-Calpe. Madrid. 1987.
- CONDE, C., GAVALDÀ, A. i SANTISTEBAN, A. *Orígenes del pensamiento social en el alumnado de formación inicial*. ESTEPA, J., PAGÈS, J. i TRAVÉ, G. (eds.): *Modelos, contenidos y experiencias en la formación del profesorado de Ciencias Sociales*. XI Simposium Internacional de Didáctica de las Ciencias Sociales. Universidad de Huelva (en premsa). 2000.
- GAVALDÀ, A. i SANTISTEBAN, A. (1998): *Construcción de la opinión y emisión de juicios: una investigación desde la formación inicial*. AAVV: *Los valores y la didáctica de las ciencias sociales*. Universitat de Lleida. (1998) 281-299.
- GIDCC (Grup Investigació Didàctica i Continguts Curriculars). *Naturalesa de les creences, opinions i judicis de l'alumnat de l'ensenyament de mestres des de/sobre les àrees curriculars*. DEL CARMEN, LI. (ed.): *Actes del Simposi sobre la Formació Inicial dels Professionals de l'Educació*. Universitat de Girona. 2000.
- HABERMAS, J. *Conciencia moral y acción comunicativa*. Edicions 62. Barcelona. 1985.
- HABERMAS, J. *Teoría de la acción comunicativa*. Editorial Taurus. Madrid. 1988.
- JORBA, J., GÓMEZ, I. i PRAT, A. *Parlar i escriure per aprendre. Ús de la llengua en situació d'ensenyament-aprenentatge des de les àrees curriculars*. Edita ICE-UAB. Barcelona. 1998.
- PUIG, J. i MARTÍNEZ, M. *Educación moral y democracia*. Editorial Laertes. Barcelona. 1989.